

Šoka, Milan

Jubileum Stredoslovenského muzea z hľadiska archeologie

Archaeologia historica. 2000, vol. 25, iss. [1], pp. 447-451

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140394>

Access Date: 19. 02. 2025

Version: 20250219

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jubileum Stredoslovenského múzea z hľadiska archeológie

Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici patrí k tým slovenským múzeám, ktoré sa konštituovali ešte koncom minulého storočia. V tomto roku si spolu s kultúrnou verejnosťou pripomínáme už 110 rokov od jeho vynaloženia a 90. výročie sprístupnenia prvej muzejnej expozície v meste Banská Bystrica. Je pre nás teda výacnou príležitosťou, že ako spoluorganizátori 31. konferencie archeológov stredoveku máme s Vaším pochopením možnosť aspoň stručne priblížiť a prezentovať výsledky archeologického bádania v kontexte vývoja jubilujúceho múzea. Okrem toho nás k tomu vedie aj skutočnosť, že archeológia sa v našich podmienkach čoraz aktívnejšie podieľa na dokumentovaní stredovekého zázemia mesta Banskej Bystrice.

Administratívny úkon zriadenia Mestského múzea sa uskutočnil 12. júla 1889, keď mestská rada a hospodárska komisia odsúhlasili predložený návrh hlavného notára mesta a odporučili započat' s jeho činnosťou. Úsilie popredných mešťanov, zberateľov starožitností a viacerých nadšencov sa naplnilo a smerovalo nielen k vedomej záchrane a vystavovaniu trojzozemných predmetov, ale aj k pozdvihnutiu sebedovania a hrdosti miestnej komunity na históriu a tradície mesta.

Cesta k vytvoreniu samostatnej expozície nebola vôbec jednoduchá a ľahká. Našťastie, okolo novozaloženého múzea sa postupne začal formovať pomerne široký aktív dobrovoľných spolupracovníkov z radov miestnej inteligencie, mešťanov, remeselníkov a nadšených záujemcov o múzejnú činnosť. Najskôr sa združili do múzejnej komisie, ktorá sa od roku 1894 začala transformovať na Banskobystrickú historickú a archeologickú spoločnosť so sídlom v Banskej Bystrici. Po dôkladných prípravách schválilo jej stanov y uhorské ministerstvo vnútra v Budapešti dňa 21. apríla 1897.

Agilní a mimoriadne pričinliví členovia spoločnosti sa predovšetkým sústreďovali na akvizičnú činnosť múzea, ktorú zabezpečovali darmi a kúpami zbierkových predmetov, budovali múzejnú knižnicu a za vyvrcholenie svojich snáh považovali vytvorenie stálej expozície v hradnom areáli mesta. Tento ušľachtilý cieľ sa im podarilo definitívne dosiahnuť 17. októbra 1909, keď v obnovenom neskorogotickom objekte tzv. Matejovho domu z roku 1479 na terajšom Nám. Š. Moysesa č. 20 verejnosti slávnostne sprístupnili múzejnú expozíciu. Zároveň vyšiel prvý odborný sprievodca po múzeu v maďarskom jazyku a až o niekoľko desaťročí neskôr v slovenčine. V týchto súvislostiach však pomerne paradoxne vyznieva skutočnosť, že spoločnosť síce niesla v názve aj „archeologická“, čo bolo v tomto období zvykom, ale zastúpenie archeológie v novej expozícii bolo minimálne a viac-menej náhodné. V spoločnosti totiž nepôsobil žiaden archeológ a vystavované predmety pochádzali z darov súkromných zberateľov.

Sľubne sa rozvíjajúce aktivity mešťanov sústredených v Banskobystrickej historickej a archeologickej spoločnosti zabrzdila prvá svetová vojna a vznikom nového štátneho útvaru, Československej republiky, stratili z pochopiteľných dôvodov vplyv na veci verejné, ale aj záujem o pokračovanie v predchádzajúcom trende. Výnimku v tomto smere tvoril iba Karol Kiszely, historik, orientalista, mestský knihovník a dlhoročný správca Mestského múzea od roku 1917 až do svojej smrti v roku 1947. Múzeum s takmer osamoteným správcom naďalej spadalo pod mesto, ktoré o jeho činnosť a problémy neprejavovalo vážnejší záujem.

Archeologické zbierky sa až do roku 1952 prakticky nerozrastali, ale len sporadicky rozširovali o menšie, alebo čisto náhodné nálezy. Prírastok archeologického materiálu od založenia múzea po spomenutý rok predstavuje iba 115 ev. č.

Od 1. januára 1951 sa Mestské múzeum na základe zhromaždeného množstva jedinečných artefaktov zo spoločenských vied transformovalo na Krajské múzeum. Tento pozitívny proces sledoval jeho materiálne, personálne a priestorové posilnenie z hľadiska nastávajúcích úloh v bývalom Banskobystrickom kraji. Kvantitatívny i kvalitatívny prelom v náraste zbierkového fondu z archeológie od roku 1952 bezprostredne súvisel s obsadením miesta archeológa. Novovzniknutú odbornú funkciu obsadil prof. Gejza Balaša a zotrval v nej celé desaťročie, až do roku 1962.

Počas svojho pôsobenia v múzeu uskutočnil desiatky archeologických výskumov a prieskumov v strednom a južnom regióne Slovenska v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV v Nitre. Z jeho mnohých a rozsiahlych terénnych aktivít sa na tomto mieste žiada aspoň stručne spomenúť tie najvýznamnejšie. V roku 1952 uskutočnil záchranný výskum v dvore Technickej univerzity vo Zvolene a o dva roky neskôr opäť vo Zvolene v polohe Balkán, kde začal s výskumami pohrebiska lužickej kultúry.

Obr. 1. Banská Bystrica, Nám. SNP č. 4 – Thurzov dom. Foto: Jana Bedříková, Odd. dokumentácie Stredoslovenského múzea .

Výsledky oboch výskumov prispeli k poznaniu slovanského osídlenia v Zvolenskej kotline v 10.–12. stor. a nálezy, ktoré vypublikoval v samostatnej monografii, sú odborne verejnosti dostatočne známe.

Potom nasledovali ďalšie výskumy mladohalštatského pohrebiska v Preseňanoch nad Ipľom, keltského pohrebiska a slovanského sídliska v Šahách (1955). V rokoch 1956 a 1960 realizoval výskum neolitického kostrového pohrebiska v Krupine. O dva roky neskôr vo Zvolenskej Slatine, Rimavskom Brezove a výskum pilinského pohrebiska v Šafárikove a Panitských Dravciach. V roku 1962 ešte stihol zrealizovať výskum mladohalštatského a laténskeho pohrebiska v Drni a hradného kopca v Hodejove.

Získaný materiál prvotne evidoval a skatalogizoval v počte viac ako 2 200 ev. č. Dodnes tvorí jadro archeologickej časti spoločenskovednej expozície, ktorú scenáristicky pripravil do jednej miestnosti tzv. Thurzovho domu na Nám. SNP č. 4, sprístupnenej verejnosti 28. augusta 1958. Pravdaže, činnosť prof. Gejzu Balašu bola oveľa mnohostrannejšia, napríklad v numizmatike, ale jednoznačne možno konštatovať, že sa na základe vlastnej výskumnej a prieskumno-zberateľskej práce stal zakladateľom archeologického zbierkového fondu Stredoslovenského múzea.

Po jeho odchode, ktorý zrejme súvisel aj s reorganizáciou verejnej správy k 1. 7. 1960 a prechodom múzea do riadenia Mestského národného výboru v Banskej Bystrici, čím sa podstatne zúžila jeho pôsobnosť, podarilo sa obsadiť miesto archeológa až v roku 1973, ale už v nasledujúcom roku po vykonaní ročnej vojenskej služby odišiel pracovať do Archeologického ústavu SAV v Nitre. Na tomto mieste si nemožno odpustiť poznámku, že sa do mysle vkráda nepríjemná analógia so súčasnosťou, keď sa opäť výrazne

Obr. 2. Banská Bystrica, Nám. Š. Moyses a č. 20 – Matejov dom v Mestskom hrade. Foto: Anna Tlášková, Odd. dokumentácie Stredoslovenského múzea.

Obr. 3. Výstava Z klenotnice Stredoslovenského múzea – časť archeologických nálezov. Foto: PhDr. Marta Mácelová, Stredoslovenské múzeum.

zhoršujú mzdové podmienky odborných pracovníkov a v múzeách sa pozvoľna decimujú ich počty. Totiž, akékoľvek prerušenie nadväznosti odborných, kvalifikovaných pracovníkov a výskumnej činnosti, javov akých sme neraz svedkami predovšetkým v regionálnych múzeách, máva spravidla negatívny dosah na prácu a výskum inštitúcie.

V roku 1975 zaujala uvoľnený post archeológa PhDr. Marta Mácelová a v Stredoslovenskom múzeu pôsobí doteraz. Bolo to v čase keď sa múzeum od 1. januára 1973 dostalo do riadenia Stredoslovenského KNV v Banskej Bystrici a začalo pôsobiť ako stredisko múzejnej a vlastivednej práce v bývalom Stredoslovenskom kraji. V rokoch 1979–1980 a 1985–1986 uskutočnila archeologický výskum slovanských sídlisk a osídľovacieho procesu v predveľkomoravskom období v Sliači, polohe Horné Zeme. V rokoch 1988–1992 skúmala veľkomoravské a povelkomoravské hradisko z 9.–12. stor. vo Zvolene-Môťovej.

V súvislosti s rozsiahlymi rekonštrukčnými prácami v Mestskej pamiatkovej rezervácii (1993–1996) a v Národnej kultúrnej pamiatke mestského hradu v Banskej Bystrici (1996–1997) uskutočnila viaceré záchranné výskumy, ktoré priniesli nejednen pozoruhodný výsledok. Z historického a umelecko-historického hľadiska to bol hlavne unikátny nález stredovekých gotických kachlíc z výplne renesančných klenieb v objekte mestskej radnice na Nám. SNP č. 1. Za tento významný počin udelila redakčná rada časopisu Pamiatky a múzeá PhDr. Marte Mácelovej, Stredoslovenskému múzeu a mestu Banská Bystrica prestížnu výročnú cenu za rok 1997 v kategórii Objav – Nález, odovzdanú pri príležitosti Dní európskeho kultúrneho dedičstva v roku 1998. A práve konkrétny výsledok, reprezentatívny výber predmetov z jej posledných archeologických výskumov, ktorý bezprostredne konvenuje s názvom tohoročnej konferencie, uvideli jej účastníci na výstave „Z klenotnice Stredoslovenského múzea“, pripravenej k jubileu jeho založenia.

Na záver sa žiada doplniť ešte niekoľko základných údajov o Stredoslovenskom múzeu, ktoré je kontinuálne najstaršou kultúrnou, fondovou a vzdelávacou ustanovizňou, pôsobiacou na území mesta Banská Bystrica. Po názvoch Vároši múzeum (1889–1918), Mestské múzeum (1919–1950), Krajské múzeum (1951–1960), Mestské múzeum (1960–1961), Vlastivedné múzeum (1962–1969), nesie od roku 1970 pomenovanie Stredoslovenské múzeum. V súčasnosti má sprístupnené dve expozície – spoločenskovednú v tzv. Thurzovom dome na Nám. SNP č. 4 a prírodovednú v Tihányiovskom kaštieli v prímestskej časti Radvaň na Radvanskej ul. č. 27. Zberkové fondy k prvému polroku 1999 obsahujú celkovo 40 008 ev. č. = 160 884 ks predmetov, z toho spoločenskovedné vrátane archeologických predstavujú 28 837 ev. č. = 38 342 ks a ostatok tvoria zbierky prírodovedného charakteru.

MILAN ŠOKA

Literatúra

- A Beszterczebányai torténelmi és régészeti társulat alapszabályai 1897, Banská Bystrica.
- BALAŠA, G., 1959: Nová inštalácia prehistorického oddelenia Krajského múzea v Banskej Bystrici. In: Múzeum VI, 1, 55–58.
- BALAŠA, G., 1960: Praveké osídlenie stredného Slovenska, Martin.
- DIVALD, K., 1909: A Beszterczebányai múzeum kalauza, Budapešť.
- MÁCELOVÁ, M., 1997: Archeologický výskum Mestského hradu v Banskej Bystrici, In: AH 22, 181–190.
- MÁCELOVÁ, M., 1998: Gotické kachlice z banskobystrickej radnice – záchrana a rekonštrukcia. In: Pamiatky a múzeá, 3, 65.
- MÁCELOVÁ, M., 1999: Gotické Kachľové pece z banskobystrickej radnice. In: AH 24, 409–420.
- MÁCELOVÁ, M., 1985: K budovaniu archeologického zberkového fondu v Stredoslovenskom múzeu. In: Metodický spravodaj Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici, 1–2, 25–36.
- MÁCELOVÁ, M., 1990: Slovanské sídliská v Sliači, okres Zvolen. In: Stredné Slovensko 9, Banská Bystrica, 320–344.
- MÁCELOVÁ, M., 1982: Slovanské sídlisko v Sliači na horných zemiach v okrese Zvolen. In: Stredné Slovensko 2, Banská Bystrica, 117–132.
- MÁCELOVÁ, M., 1998: Výskum na Námestí SNP v Banskej Bystrici. In: AVANS v r. 1996, Nitra, 112–113.
- SPRIEVOVCA mestského múzea v Banskej Bystrici (1937), Tornaľa.
- ŠOKA, M., 1979: Príspevok k dejinám Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. In: Múzeum XXIV, 3–4, 68–75.
- ŠOKA, M., 1989: Storočnica Stredoslovenského múzea, Banská Bystrica.

Zusammenfassung

Jubiläum des Mittelslowakischen Museums aus der Sicht der Archäologie

Das Mittelslowakische Museum in Banská Bystrica feiert 110 Jahre seiner Gründung und 90 Jahre von der ersten Exposition. Wichtige Rolle spielte damals die archäologische Gesellschaft in Banská Bystrica, die im Jahr 1897 gegründet wurde. Mit den organisierten archäologischen Grabungen auf dem Gebiet der

Mittelslowakei, besonders im mittleren und südlichen Teil des Regionalgebietes begann seit dem Jahr 1952 Prof. Gejza Balaša (1914–1994). Er war auch Begründer der archäologischen Sammlungen im Mittelslowakischen Museum. Prof. Balaša beendete seine Tätigkeit im Museum im Jahr 1962, aber eine systematische Stelle für einen Archäologen entstand erst im Jahr 1975. Seit diesem Jahr wirkt auf dem Gebiet der Archäologie Dr. Marta Mácelová. Sie hat in der Forschung Prof. Balaša fortgesetzt und konzentrierte sich auf die slawische Besiedlung der Zvolener Ebene auf der Lokalität Sliáč. In den letzten 10 Jahren widmete sie sich der archäologischen Erforschung im Rahmen der Rekonstruktion der Denkmalobjekte und besonders dem Nationalen Kulturdenkmal der Stadtburg in Banská Bystrica. Zwischen den Funden nehmen die gotischen Kacheln aus dem 15. Jh. eine Sonderstellung ein.

Abbildungen:

1. Banská Bystrica, Platz SNP Nr. 4. Thurso-Haus.
2. Banská Bystrica, Štefan Moyses-Platz Nr. 20. Matěj-Haus in der Stadtburg.
3. Mittelslowakisches Museum. Ausstellung aus dem Schatz des Museums. Archäologische Funde.

Konference „Kulturní integrace Čechů a Bulharů v Evropské tradici“ (uspořádaná na počest 140. výročí narození Čecha, gymnazijního profesora Karla Škorpila)

Na letošní rok připadlo 140. výročí narození spoluzakladatele bulharské archeologie, paleografie, etnografie a muzeologie gymnazijního profesora Karla Škorpila (15. VII. 1859–10. III. 1944). To si zatím připomenula bulharská vědecká obec konferencí, uspořádanou pod záštitou Městského úřadu ve Varně v rámci VII. vědeckého setkání – Varna 99 s názvem „Kulturní integrace Čechů a Bulharů v evropské tradici“, které mělo díky české účasti, mezinárodní charakter.

Z Čech byli na konferenci pozváni paní redaktorka v. v. ing. Marie Hermová, vnučka prof. Karla Škorpila a za badatele zabývající škorpilovskou problematikou univerzitní prof. PhDr. Jan Bouzek, CSc. z katedry klasické archeologie Univerzity Karlovy v Praze, PhDr. František Frýda, ředitel Západočeského muzea v Plzni a autor tohoto příspěvku.

Konference, na jejíž vzorné organizaci se podílely Bulharské akademie věd v Sofii, ředitelství Kulturně historického dědictví Varny a Svazu bulharsko-českého a slovenského přátelství ve Varně. Kulturně historické dědictví Varny je komplex sedmi muzeí a tří památníků, na jehož zrodu a výzkumu se bratři Hermenegild a Karel podíleli. Svaz bulharsko-českého a slovenského přátelství ve Varně je snad jedinou organizací toho druhu, která přežila pád evropských totalitních režimů, díky svému předsedovi, plastickému chirurgovi doc. MUDr. Konstantinu Troševovi, CSc., absolventovi lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze, se aktivně podílí na organizaci kulturních a vědeckých setkání našich zemí.

Zmíněná vědecká konference byla zahájena již ve čtvrtek 24. června 1999 odpoledne tiskovou konferencí, uspořádanou v zasedací síni radnice města Varny, na které byl novinářské obci i přítomným účastníkům představen sborník „*Religija i izkustvo v kulturnata tradicija na Evropa*“ (200 s.), obsahující tištěnou podobu dvou zdravic a devatenácti referátů, přednesených v minulém roce na VI. letním vědeckém setkání Varna 98 a byli seznámeni s programovou náplní VII. vědeckého setkání. Po tiskovce zahájil ředitel Českého kulturního střediska v Sofii výstavu Pavla Váchy „*Pražské ateliéry*“, která dávala návštěvníkům možnost nahlédnout do ateliérů významných českých žijících, ale i nežijících umělců, případně se s nimi setkat v pražských ulicích, např. s fotografem Josefem Sudkem, malíři, grafikou a ilustrátory Janem Zrzavým, Kamilem Lhotákem, Cyrilem Boudou, Adolfem Bornem, sochařkou Hanou Wichterlovou a dvěma desítkami dalších. Podle mého názoru to byla výstava, která bulharskému návštěvníkovi s výjimkou zasvěcených kruhů a bohemistů, absolventů pražské univerzity mnoho neřekla. Fotografie českých měst nebo naší přírody by byla srozumitelnější. Týž den večer jsme se v podkrovních prostorách Umělecké galerie ve Varně zúčastnili koncertu.

Vlastní vědecká konference byla zahájena v pátek dne 25. června, v den, na který připadlo 76. výročí úmrtí gymnazijního profesora Hermenegilda Škorpila (*8. II. 1858 ve Vysokém Mýtě, † 2. VII. 1923 ve Varně) a pokračovala, pod předsednictvím prof. Dr. Dimitara Ovčarova ze Sofie, i v sobotu 26. června. Zde odezněly více než tři desítky referátů, z nichž jedna třetina byla věnována škorpilovské problematice nebo se o bratřích Škorpilech zmiňovala, především o jejich archeologické a etnografické činnosti i neúnavné práci sbírkotvorné, výstavní, přednáškové, propagační a publikační.

Prof. Dr. D. Ovčarov proslvil přednášku o klasickém archeologovi Václavu Dobruském (* 11. VIII. 1858 v Heřmanově Městci, † 24. XII. 1916 v Praze), zakladateli archeologické sbírky Národního muzea v Sofii a v letech 1893–1910 prvním ředitelem této instituce. Prof. PhDr. J. Bouzek, CSc. promluvil o Čechích, kteří věnovali pozornost bulharské archeologii, Dr. F. Frýda seznámil přítomné slovem, diapozitivy i videem s muzejní činností arch. Josefa Škorpila, který vybudoval Uměleckopřírodovědné muzeum v Plzni od základního kamene a jeho sbírkový fond i veškerý mobiliář budovy – výstavních sálů, knihovny, archivu, přednáškové síně i restaurátorské dílny až po novou expozici. Autor tohoto příspěvku přiblížil podíl vysokomýtské rodiny Škorpilů na kultuře rodného Vysokého Mýta a české země, především pěti sourozenců Václava (*28. XI. 1851 ve Vysokém Mýtě, † 25. III. 1924 tamtéž), jehož celoživotní osudy jsou spjaty